

ΣΑΜΟΣ "ВИСОЧИНА"

Биляна Михайлова

Апелативът *σάμος* ж.р. е споменат у Страбон като старинна дума със значение "височина". Формата се свързва с топонимите *Σάμος*, *Σάμη*.

В опитите за обяснение на *σάμος* се очертават две линии - етимологизирани на формата като предгръцка индоевропейска или като собствено гръцка.

Фик предполага предгръцки лелегийски произход за широко разпространените на югоизточните Балкани и в Мала Азия местни имена, съдържащи *σαμο-*. Като се основава на свидетелството у Страбон "*σάμους ἐκάλουν τὰ ὕψη*" и на топонимичните данни, той смята, че тази основа е имала значение "височина" в езика на лелегите. Фриск (Frisk II 675) също отбелязва, че формите без съмнение са предгръцки. Шантрен не дава обяснение за произхода им (Chantraine IV-1: 986).

Вл. Георгиев, който създава теорията за пеласгийския (предгръцки) език през 1941 г., извежда предгр. *σαμ-*¹ от ие. **k'am-*, като го сравнява с гот. *himins*, ствиснем. *stasak*. *himil* "небе", ствиснем. *himil* "Zimmerdecke", хол. *hemel* "Gaumen, Dach" от ие. **ak'* - без начално *a*, както в стб. *kamy* "камък, стисл. *hamarr* "Fels, Klippe"² (Georgiev 1937: 63). Във "Vorgriechische Sprachwissenschaft" Георгиев смята, че топонимът *Σάμινθος*, съдържащ предгръцкия суфикс *-ivθ-*, е деминутив от *σάμος* (тук Георгиев не обяснява произхода на съществителното) или може да се изведе от предгр. **σαμ-ι(F)ivθ-* "mit einer Anhöhe (Hügel) versehen, hügelreich" (Georgiev 1945: 184). В "Траките и техният език", изхождайки от географското разпространение на местните имена, съдържащи *σαμ-*, както и от топонима *Σάμινθος*, Георгиев отбелязва, че за тези форми е вероятен пеласгийски произход (Georgiev 1977: 143).

А. ван Виндекенс и В. Мерлинген, следвайки теорията на Георгиев за пеласгийския език, разглеждат *σάμος* като пеласгийска³ дума. Ван Виндекенс приема обяснението на Георгиев от 1937 г. (van Windekens 1952: 70)⁴, докато Мерлинген сравнява пел. *σάμος* със значение "Land (im Meer)" с гр. *χαμ-* в *χαμαί* "на земята" (Merlingen 1955: 19).

В "Траките и техният език", обаче, Георгиев допуска и възможността топонимите, съдържащи *σαμ-*, да са от гръцки произход, а думата *σάμος* извежда от ие. **lwə-mo-s* (Georgiev 1977: 142-143, вж. също Georgiev 1981:

180, където разглежда Σάμινθος като дериватив от σάμος < *t_wə-mo-). Това обяснение е предложено още от Персон (Persson 1912: 471). Промяната *t_w- > σ- показва гръцкия характер на лексемата.

Персон допуска, че ако σάμος е собствено гръцка дума, то тя е сродна с лат. *tama* "оток, подутина" (Festus 548 *Tama dicitur, cum labore viae sanguis in crura descendit et tumorem facit. Lucilius: Inguen ne existat, papulae, tama, ne boa noxat*). Той смята, че латинската форма продължава ие. *t_wə mā, производно от индоевропейския корен *tew-, *tewā-, *t4- (вж. Рок. *tēw-, *tewə-, *t4- "schwellen"). Тази етимология на лат. *tama*, приета от Бругман⁵ и цитирана у Валде и Хофман на първо място (WH II 646)⁶, изглежда убедителна⁷. Според Персон гр. σάμος е паралелно образование от същия корен и трябва да бъде изведено от ие. *t_wə mos. В семантично отношение той сравнява със сродните форми и също съдържащи суфикс на -m- гр. керкир. τύμος (υ) τύμβος, лат. *tumulus* "възвишение, хълм; гроб". Имената на островите Σάμος, Σάμη показват развитие на значението, подобно на това в стисл. *holmr, holmi* "Anhöhe, Hügelchen; Inselchen", срдолнем. *holm* "Insel" от ие. *kel- "sich erheben" (Persson l.c.)⁸.

Съответствието между гр. σάμος и лат. *tama* и извеждането им от индоевропейския корен *tēw-, *tewə-, *t4- е цитирано предпазливо у Боазак (Bq 851) и твърде резервирано у Фриск (Frisk II 675). Под влияние на теорията за неиндоевропейския характер на предгръцките местни имена Валде и Покорни (WP I 708) отхвърлят връзката между гр. σάμος, лат. *tama* и образованията от ие. *tēw- (= *teh₂w-). Покорни изобщо не я коментира.

Въпреки това етимологията на Персон е приемлива от семантична гледна точка⁹. Все пак са необходими някои уточнения във фонетичен план. Според ларингалната теория коренът, от който се извеждат гр. σάμος и лат. *tama* е *teh₂w-: *tewh₂-: *tuh₂- (th₂u-). Фонетичният развой *tuh₂m- > *twam- обаче е недопустим. Правилният резултат *tuh₂m- > *tūm- е отразен в гр. керкир. τύμος (υ). В този случай няма основание да се допусне морфологична нулева степен sam-¹⁰. Проблемът може да бъде решен, ако за гр. σάμος < *τῆαμος се приеме протоформа *twamos, резултат от реверсията на закона на Зиверс-Линдеман на първоначално *tuwamos < *tuh₂-emo-s¹¹.

¹ През 1937 г. Георгиев използва наименованието "праилирийски" за означение на предгръцкия езиков субстрат.

² Вж. Рок. 18 и сл. Но връзката на германските думи с корена *h₂ek- е отхвърлена у Файст (Feist 1923: 190).

³ Мерлинген използва названието "Akhausch".

⁴ Алесио също предполага връзка с ἄσάμινθος "каменна вана", вж. Frisk II 675.

⁵ Вж. WH II 646.

⁶ Ерну и Меје изобщо не дават предположение за произхода на лат. *tama* (Ernout-Meillet 974).

⁷ Въпреки че лат. *tama* е единственият пример, представен от Персон в подкрепа на рефlekса **tw-* > лат. *t* пред гласна.

⁸ Вж. Pok. 544 I. **kel-*, **kel* -, **kkn-is* “ragen, hoch (heben)”.

⁹ Гр. τύμος (ῥ) и лат. *tumulus* “височина” са вече посочени от Персон. За образования на *-m-* от корена **tew-*, *tewə-*, *t4-* със значение “подутина, подувам” вж. Pok. 1082: лат. *tumeo* “подут съм”, *tumidus* “подут”, *tumor* “подутина, тумор”.

¹⁰ Рефlekсът *CwaC* вместо *CuC* на нулевата степен на корени от типа *Cweh2C* обикновено е резултат от аналогия според типа *Ceh2C* : *Ch2C* = *CaC* : *CaC* (вж. Ruijgh 1988: 459).

¹¹ Проф. Георги Т. Риков ми посочи, че възможни случаи на реверсията на закона на Зиверс-Линдеман в гръцки са приведени от Петерс (Peters 1980: 290 и бел. 243).

БИБЛИОГРАФИЯ

Георгиев, Владимир. 1977. *Траките и техният език*. София: Издателство на БАН.

Bq = Boisacq, Emile. 1938. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*. Paris: Klincksieck.

Chantraine = Chantraine, Pierre. 1968-1980. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*. Histoire des mots. Vol. I-IV. Paris: Klincksieck.

Ernout-Meillet = Ernout, Alfred et A. Meillet. 1932. *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Histoire des mots. Paris: Klincksieck.

Feist, Sigmund. 1923. *Etymologisches Wörterbuch der Gotischen Sprache*. Halle (Saale): Verlag von Max Niemeyer.

Fick, August. 1905. *Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für Vorgeschichte Griechenlands*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

Frisk = Frisk, Hjalmar. 1960-1972. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. Bde. I-III. Heidelberg: Winter.

Georgiev, Vladimir. 1937. *Die Träger der Kretisch-Mykenischen Kultur, ihre Herkunft und ihre Sprache*. I Teil. Urgriechen und Urillyrier (Thrako-illyrier).- ГСУ-ИФФ, 33.4.

---. 1941- 1945. *Vorgriechische Sprachwissenschaft*. Sofia: Presse Universitaire.

Merlingen, Weriand. 1955. *Das "Vorgriechische" und die sprachwissenschaftlich-vorhistorischen Grundlagen*. Wien: Gerold.

Persson, Per. 1912. *Beiträge zur indogermanischen Wortforschung*. (Arbeten utgivna med understöd af V. Ekmans Universitetsfond 12). Harrassowitz; Uppsala: Akademiska Bokhandeln.

Peters, Martin. 1980. *Untersuchungen zur Vertretung der indogermanischen Laryngale im Griechischen* (Sitzungberichte der Österr. Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl., 377). Wien.

Pok. = Pokorny, Julius. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke.

Ruijgh, Cornelis. 1988. *Observations sur les traitements des laryngales en grec préhistorique*. - Die Laryngalthorie und die Rekonstruktion des indogermanischen Laut-

und Formensystems. Hrgs. Von A. Bammesberger. Heidelberg: Winter. 443-469.

Windekens, Albert J. van. 1952. *Le pélasgique*. Essai sur une langue indo-européenne préhellénique. Louvain: Publications universitaires - Institut Orientaliste.

WH = Walde, Alois und J. B. Hofmann. 1938-1956. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*. Bde. I-III. Heidelberg: Winter.

WP = Walde, Alois und Julius Pokorny. 1927-1932. *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*. Bde. I-III. Berlin: de Gruyter.

SAMOS « HAUTEUR »

Biliana Mihailova

Strabon mentionne le substantif **σάμος** en tant que mot ancien signifiant "hauteur". Le terme est rallié aux toponymes **Σάμος, Σάμη**. Fick suppose que les noms de lieux, largement répandus dans le sud-est des Balkans et en Anatolie, contenant **σαμο-**, sont d'origine préhellénique, notamment lilyge. Se basant sur le témoignage de Strabon "**σάμους ἐκάλουν τὰ ὕψη**" et sur les données de la toponymie, il croit que ce thème avait le sens de "hauteur" dans la langue des Lilyges. À son tour Frisk (Frisk II 675) observe aussi que les formes sont sans doute préhelléniques, alors que Chantraine (Chantraine IV-1: 986) préfère ne pas donner d'explication sur leur origine.

Deux lignes apparaissent dans les tentatives d'analyse de **σάμος** – l'explication de la forme comme pré grecque indo-européenne ou comme proprement grecque.

В. Георгиев, qui crée la théorie de la langue pélasgique (prégrecque) en 1941, sort prégr. **сам**¹ d'ie. **k'am-*, en le comparant avec got. *himins*, v.h.a., v.sax. *himil* "ciel", v.h.a. *himil* "Zimmerdecke", nêrl. *hemel* "Gaumen, Dach" d'ie. **ak'* sans *a* initiale comme dans v.bulg. *kamy* "pierre", v.isl. *hamarr* "Fels, Klippe"² (Georgiev 1937: 63). Dans "Vorgriechische Sprachwissenschaft" Georgiev croit que le toponyme **Σάμινθος** contenant le suffixe pré grec **-ινθ-** est un diminutif de **σάμος** (sans expliquer l'origine du substantif) ou qu'il peut être tiré de **сам-ι(ф)ινθ-* "mit einer Anhänge (Hegel) versehen, hegelreich" (Georgiev 1945: 184). Dans "Les Thraces et leur langue", partant de la distribution géographique des noms contenant **сам-**, ainsi que du toponyme **Σάμινθος**, Georgiev observe que pour ces formes l'origine pélasgique est plus probable (Георгиев 1977: 143).

Van Windekens et W. Merlingen qui adoptent la théorie pélasgique de Georgiev interprètent **σάμος** comme mot pélasgique³.

Van Windekens accepte l'explication de Georgiev de 1937 (van Windekens 1952: 70)⁴, tandis que Merlingen compare pâl. **σάμος, Σάμος** leur attribuant le sens "Land (im Meer)" avec gr. **хам-** dans **χαμαί** "par terre" (Merlingen 1955: 19).

Dans "Les Thraces et leur langue", par contre, Georgiev admet aussi la possibilité que les noms contenant **σαμ-** soient d'origine grecque et considère que le mot **σάμος** provient d'ie. **t^w-mo-s* (Georgiev 1977: 142 – 143, v. aussi Georgiev 1981: 180 ou il analyse **Σάμινθος** comme un dérivé de **σάμος** dl **t^w-mo-*). Cette explication est proposée par Persson (Persson 1912: 471). Le passage **t^w-* à *σ-* indique le caractère grec du lexème.

Persson (loc. cit.) admet que si **σάμος** était un terme proprement grec, il serait apparenté au lat. *tama* "tumeur, enflure" (Festus 548: *Tama dicitur, cum labore vias sanguis in crura descendit et tumorem facit. Lucilius: Inguen ne exstat, papulae, tama, ne boa noxist.*). Il croit que la forme latine est issue d'ie. *t^wə mā*, dérivé de la racine **te^w, *te^wā-, *t4-* (v. Pok. 1080 sqq.: **te^w, *te^wə-, *t4-* "schwellen"). Cette étymologie du lat. *tama*, reprise par Brugmann⁵ et citée en premier lieu par Walde-Hofmann (WH loc.cit.)⁶ paraît convaincante⁷. Selon Persson le gr. **σάμος** est une formation parallèle de la même racine remontant à ie. **t^wəmos*. Pour le sens il la compare avec les formes apparentées suffixées en *-m-*: gr. corcyr. **τύμος** (υ□) "**τύμβος**", lat. *tumulus* "élévation de terrain, tertre, éminence; tombeau". Les noms des îles **Σάμος**, **Σάμη** présentent, de l'avis de Persson, une évolution sémantique semblable à celle que l'on trouve dans v. isl. *holmr, holmi* "Λήμπε, Hjelchen; Inselchen", m.b.a. *holm* "Insel" de la racine indo-européenne **k^hel-* "sich erheben"⁸. La correspondance entre gr. **σάμος** et lat. *tama* et le rattachement de ces deux formes à la racine indo-européenne **te^w, *te^wə-, *t4-* est citée avec prudence par Boisacq (Bq 851) et avec réserve par Frisk (Frisk II 675). Sous l'influence de la théorie qui postulait un caractère nonindo-européen des toponymes préhelléniques, Walde et Pokorny écartent le rapport entre gr. **σάμος**, lat. *tama* et la racine **te^w-* (WP I 708), tandis que Pokorny ne le commente pas du tout.

Néanmoins l'étymologie de Persson est plausible du point de vue de la sémantique⁹. Cependant quelques éclaircissements sur le plan phonétique s'avèrent nécessaires.

Nous savons bien que la racine indo-européenne **te^w, *te^wə-, *t4-*, de laquelle gr. *samos* et lat. *tama* sont issus, doit être transcrite dans les termes de la théorie laryngale comme **te^h₂w-, *te^w₂-, *tuh₂ (th₂u-)*. Cependant le développement phonétique **tuh₂m- > *twam-* est inadmissible. Le résultat régulier **tuh₂m- > *tum-* est réalisé dans le gr. corcyr. **τύμος** (υ□). Dans le cas de **σάμος** il n'y a aucune raison pour poser un degré zéro morphologique **σαμ-**¹⁰.

Le problème peut être résolu si nous acceptons pour le gr. **σάμος** dl **t^wsamos* une protoforme **twamos* qui soit le résultat de la réversion de la loi de Sievers-Lindeman (Reverse of Lindeman's Law) d'un **tuwamos* dl **tuh₂-emo-s* originel¹¹.

¹ En 1937 Georgiev se sert du terme protoillyrien ("urillyrisch") pour désigner le substrat linguistique pré grec.

² v. Dok. 18 sqq. Mais la liaison entre les mots germaniques et la racine **h2ek-* est rejetée par Feist (Feist 1923: 190).

³ Merlingen emploie la dénomination "Akhaisch" pour "přlasgique".

⁴ Alessio suppose une relation avec ἄσάμινθος "baignoire de pierre".

⁵ v. WH II 646.

⁶ Ernout-Meillet 974 ne donne aucune explication étymologique.

⁷ bien que lat. *tama* soit le seul exemple que Persson ait pu fournir pour étayer le passage **t̥w-* > lat. *t-* devant voyelle en latin.

⁸ v. Dok. 544: 1. **ket-*, **keb-*, **kkn-*is "ragen, hoch (heben)".

⁹ Gr. τύμος (*v□*) et lat. *tumulus* "hauteur" sont déjà signalés par Persson. Pour les formations en *-m-* de la racine **tew-*, **te-*, **t4-* avec le sens "enflure" v.Dok. 1082: lat. *tumeo* "être enflé", *tumidus* "enflé", *tumor* "tumeur, enflure"

¹⁰ Le traitement *CwaC* au lieu de *CuC* du degré zéro des racines du type *Cweh₂C* résulte d'un processus analogique conforme au module *Ceh₂C*: *Ch₂C* □ *CaC* : *CaC* (v. Quijgh 1988: 459).

¹¹ Prof. Georgi T. Rikov m'a signalé que des cas possibles de la réversion de la loi de Sievers-Lindeman sont indiqués par Peters (Peters 1980: 290 et n. 243).